

УДК 94:2-6(477) «1960/1970»

*Оксана Висовень
(Переяслав-Хмельницький)*

ПРОБЛЕМА ВЗАЄМОВІДНОСИН ЄВАНГЕЛЬСЬКОЇ ХРИСТИЯН- БАПТИСТСЬКОЇ ЦЕРКВИ ІЗ РАДЯНСЬКИМ РЕЖИМОМ (60-ТІ-80-ТІ РР. ХХ СТ.)

У статті проаналізовані взаємовідносини Євангельської християн-баптистської церкви (ЄХБЦ) із радянським режимом у період 60 – 80-х рр. ХХ ст.

Ключові слова: Баптистські громади, Євангельська християн-баптистська церква (ЄХБЦ), християни, віра.

Проблема релігійної толерантності в часи радянського тоталітаризму (1960 – 80-ті рр.) на прикладі взаємовідносин Євангельських християн – баптистських громад із радянським режимом, їхній розвиток в часи незалежності України досі не стали предметом спеціального вивчення в працях дослідників. Використана література, на яку спирається автор в своїй статті написана переважно не істориками, а публіцистами, журналістами та членами євангельської християн – баптистської церкви [2]. Частково висвітлене дане питання в працях окремих зарубіжних авторів. [1; 10]. Лише праці російських дослідників А. Руденка та П. Пузкова [6; 7] деякою мірою проливають світло на проблему взаємовідносин Євангельської християн – баптистської церкви з радянською владою в СРСР у цілому, і в Україні зокрема. Основним джерелом нашого дослідження стала література самвидаву ЄХБЦ, зокрема «Бюлетень Євангельських християн – баптистів», журнал «Братський листок», що невеликими тиражами таємно поширювалися серед членів громади в 1960-80-х рр. У зміст бюлетенів ввійшла епістолярна спадщина – листування Євангельських християн-баптистів, там же публікувалися листи-звернення до радянського керівництва щодо порушення їхніх прав тощо. Така література допомогла певною мірою відтворити картину життя віруючих християн та показати методи репресій, які застосовувала радянська влада щодо них, що значно розширило та доповнило знання про їхню діяльність та взаємовідносини з командно-адміністративним режимом в Україні протягом вказаного періоду [3; 4; 5].

Хоча після смерті Й. Сталіна до влади в СРСР прийшли більш помірковані партійні діячі і в країні розпочалися політичні, економічні і культурні реформи (які пізніше стали відомі під поняттям «хрущовська відлига»), – внутрішня і зовнішня сутність тоталітарної системи залишилася незмінною. Тому й після проголошення остаточної перемоги соціалізму в країні Рад на «доленосному» ХХІ з'їзді Комуністичної партії Радянського Союзу (КПРС) у 1959 р., і переходу до розгорнутого будівництва комуністичного суспільства партійно-державне керівництво вирішило розпочати новий етап боротьби з релігією. Так, на початку 1960-х років були зачинені тисячі церков і молитовних будинків. Розпочалася масована антирелігійна пропаганда, яка поєднувалася з наклепами на адресу віруючих. У свою чергу, гостро посилювався тиск з боку Ради у справах релігій і КДБ на керівників релігійних об'єднань, в тому числі і на керівництво Союзу євангельських християн-баптистів. Саме під його впливом Всесоюзна Рада ЄХБ (ВРЄХБ) у 1960 р. прийняли документи, які пізніше стали причиною утворення руху «ініціативників», а саме – положення про ВРЄХБ і «Інструкційний лист старшим пресвітерам». Взагалі в ті роки на шалений тиск на всі конфесійні об'єднання кожна церква, ґрунтуючись на своїх принципах і традиціях, реагувала по-різному. За свідченням А. Руденка, у протестантів ці події набули характеру жорсткого протистояння пресу компартійної влади. Всі вище перераховані документи за своїм змістом суперечили основним баптистським принципам. Зокрема, в них від імені ВРЄХБ вимагалось не залучати дітей на молитовні зібрання, довести до мінімуму хрещення молоді до 30 років, при цьому новонаверненим встановлювався випробувальний термін не менше 2-3 років, а учнів, студентів і військовослужбовців взагалі охрещувати заборонялося. Не дозволялося допускати на проповіді членів інших громад тощо

[8, с. 350-351].

Ось що писали очевидці й учасники тих подій: «1961 рік. Братство було піддано тяжким випробуванням. Грубо подавлялася свобода віри. Повна заборона діяльності незареєстрованих громад. По всій країні – масовані арешти, конфіскація будинків, які надали віруючі для зборів. Сотнями закриваються і зареєстровані громади. За першу половину 1961 року було ліквідовано 300 таких громад. ВРЄХБ вважає, що при таких темпах навішування замків всі громади будуть зачинені за 2,5-3 роки. Але не це було страхітливим для нашого братства... , страхітливим було те, що під час гонінь, коли церква потребувала всезагальної, дерзновенної молитви про надання сили і захисту Божого, братство опинилося під керівництвом людей, боговідступницькі діяння яких зневажали Божу велич і відвертали Його лик... І ось весною 1961 р. пресвітер незареєстрованої Узловської церкви Г.К. Крючков вперше поставив перед членськими зборами питання про необхідність створення Ініціативної групи, яка мала закликати всіх віруючих до молитви і спільних дій у справі захисту істини і скликання Всесоюзного з'їзду ЄХБ. Все зібрання одногосно доручає Геннадію Костянтиновичу та іншим братам цю справу, гаряче моляться, дякує Богові. 13 серпня 1961 р. Ініціативна група відвідала ВРЄХБ і вручила йому відповідний лист. А через 10 днів у всі громади було розіслане Перше послання Ініціативної групи» [11, с. 38-40].

А. Руденко вважає, що для того часу це був надзвичайно сміливий крок. Через різні обставини з'їзди не збиралися з 1926 р. Разом з тим, він зауважує, що віддаючи належне членам «ініціативної групи», не треба забувати й про те, як на цьому русі відобразилося і загальне розкріпачення духу народу після часткового розкриття злочинів сталінізму. Рух опору антицерковній політиці тоталітарного режиму очолили молоді енергійні «брати», дух яких не був надломлений у страхітливі роки терору. Вони висунули свою програму діяльності церкви, головними пунктами якої були: проповідь Євангелія, яка не обмежувалася би стінами молитовних будинків; посилення уваги до релігійного виховання дітей; покаяння й освячення віруючих; безумовне впровадження в життя принципу відділення церкви від держави [8, с. 350]. В 1962 р. «ініціативна група» була перетворена в Оргкомітет, побачили світ надруковані на гектографі самвидавний духовний журнал «Вісник спасіння» (з другої половини 70-х років ХХ ст. – «Вісник істини»), інформаційний «Братський листок». Багато громад, особливо тих, які не були зареєстровані радянською владою, підтримали «ініціативників», і як наслідок – цей рух набував масового характеру і ставав небезпечним для тоталітарної системи. Саме тому, за словами А. Пузіна, колишнього голови Ради у справах релігійних культів, створилася реальна загроза того, що Оргкомітет зуміє оволодіти керівництвом усієї церкви і підкорити своєму впливу понад 200 тисяч віруючих. Щоби ізолювати Оргкомітет від переважної більшості, радянська влада дозволила функціонерам ВРЄХБ провести в 1963 р. довгоочікуваний з'їзд, за який так ратували «ініціативники», але вже без їх участі. На ньому реакційно конформістські документи 1960 р. були відмінені й прийнятий новий статут Союзу ЄХБ, який був кращим за попередній [8, с. 351-352].

Принцип «випускання пари» допоміг владі опанувати ситуацією і направити розвиток подій у необхідне для неї русло. Протистояння серед віруючих було лише на руку компартійного режиму, воно допомагало йому контролювати події, утихомирювати одних і репресувати інших. Проте прибічники змін в середовищі євангельських християн-баптистів теж не сиділи склавши рук. Так, послідовники Оргкомітету, перетвореного у Раду Церков, у 1965 році створили свій Союз із певною організаційною ієрархією, який почав активно діяти і конкурувати зі структурами, підпорядкованими ВРЄХБ [3, с. 1-8]. Тут доречно згадати рішення Оргкомітету від 2 лютого 1962 р., за яким весь склад ВРЄХБ був відлучений від церкви за антиєвангельські документи та за інші неправильні дії. У свою чергу, прихильники ВРЄХБ в середовищі старших пресвітерів разом із деякими керівниками громад на місцях практикували політику відлучення від церкви тих віруючих, хто підтримував ініціативи Оргкомітету. Проте, зрозумівши, що взаємопоборювання в середовищі євангельських християн-баптистів не тільки їх ослабить, але, врешті-решт, може призвести до самознищення, вже з середини 60-х років ХХ ст. ВРЄХБ розпочала здійснювати трохи запізнілі спроби об'єднати в єдине ціле євангельських християн-

баптистів. Зокрема, в її посланні від 15 червня 1966 р. повідомлялося: «Прийняши на з'їзді 1963 р. новий старт, ми цим самим всьому нашому братству показали, що ми вміємо усвідомлювати свої помилки і недоліки і завжди готові до їх виправлення. В цьому заключається істинне покаєння» [3, с. 8]. А на з'їзді 1966 р. декілька керівників ВРЄХБ публічно просили прощення за минулі помилки і гріхи. На думку А. Руденка, каяття вищого керівництва – це безпрецедентний випадок в радянській історії [8, с. 352].

Проте всі ці кроки так і не привели до єднання, а тим часом радянський тоталітарний режим продовжував переслідувати євангельських християн-баптистів. Саме тому 16 травня 1966 р. відбулася унікальна для тих часів подія – мирна демонстрація прихильників Ради Церков загальною чисельністю 500 чоловік біля будівлі ЦК КПРС у Москві. Демонстранти вимагали від влади припинити репресії. Під впливом руху за незалежність церкви від держави, режим вже з другої половини 60-х років ХХ ст. поступово почав послаблювати тиск на офіційно зареєстровані громади євангельських християн-баптистів. Молитовні збори почали відвідувати підлітки, до проповіді допускалися пересічні члени і представники інших громад. Внаслідок цих змін і деякого послаблення напруги у відношеннях між церквою і владою, багато віруючих і громад, не бажаючи подальшої конфронтації, почали повертатися в офіційний союз, яким керувала ВРЄХБ. На думку А. Руденка, керівництво ж опозиційної Ради Церков продовжувало займати по відношенню щодо ВРЄХБ незмінну позицію, яку можна охарактеризувати формулою «все або нічого», тим паче, тоталітарний режим активно переслідував їх прихильників [8, с. 353].

Влада продовжувала репресії щодо віруючих і у 70-80-х рр. ХХ ст. Вона не тільки закривала незареєстровані громади, забороняла молитовні зібрання, саджала за ґрати, а фізично знищувала євангельських християн-баптистів. 16 липня 1972 р. прийняв мученицьку смерть за Ісуса Христа солдат Радянської Армії двадцятилітній Іван Моєєєв, який проходив службу в м. Керчі. Побитого, пораненого, обпеченого розжареним залізом, але ще живого – втопили у Чорному морі на глибині 156 см, при його зрості 185 см. За те, що він проповідував Слово Боже, його переслідували, морили голодом, тримали на морозі 25-30° в літній формі, саджали у в'язницю і катували [6, с. 1-23].

Режим усілякими способами намагався зламати і знищити Віру в Бога. З цією метою розповсюджувалися гоніння на дітей віруючих. Окрім звичних вже для них загроз, знущань, допитів, з'явилися випадки, коли дітей силоміць забирали від віруючих батьків і відправляли у дитячі будинки та інтернати для атеїстичного виховання. Так, в м. Саки були засуджені брати Романович і Здоров, у них відбирали батьківські права. Антигуманне по своїй сутності відбирання батьківських прав за виховання власних дітей у релігійному дусі не тільки суперечили елементарним нормам загальнолюдської моралі, а й було порушенням 9-го пункту Декрету про відділення церкви від держави [5, с. 2].

Це були не поодинокі випадки, а системна боротьба компартійної влади з євангельськими християнами-баптистами. У відозві Ради Церков ЄХБ зазначалося: «Тільки з лав нашого братства біля 100 віруючих знаходяться в ув'язненні (в тому числі і члени Ради Церков ЄХБ Г.П. Вінс, Н.Г. Батурін і П.В. Румачік), десятки тисяч інших віруючих піддані іншим формами пригнічувань і переслідувань» [4, с. 1].

Як свідчить А. Руденко, всього за 25 років через табори пройшли понад 2000 учасників руху, окремі – по 5-6 разів. Відстоявши в цій героїчній боротьбі один з головних євангельсько-баптистських принципів – відділення церкви від держави, багато «ініціативників» почали фактично йти проти інших, не менш важливих – демократизму внутрішнього облаштування церкви і свобод совісті для всіх. У цьому відіграв свою роль комплекс ідеологічної нетерпимості, привнесений у свідомість людей за довгі роки панування сталінського тоталітарного режиму і його наступних модифікацій. У свою чергу, керівництво ВРЄХБ перенесло ідейне спрямування на відділення віруючих від зовнішнього світу, і всього з ним пов'язаного. В той же час безпосередній контроль держави над діяльністю церкви ще більше ослаб, особливо це стало відчутним з початком періоду т.зв. «розрядки» між Сходом і Заходом середини 1970-х років. Нерідко уповноважені Ради у справах релігій на місцях дивилися крізь

пальці на фактичні порушення у зареєстрованих громадах антицерковного законодавства про культу 1929 р. До того ж у 1975 р. до нього було внесено низку поправок пом'якшувального характеру. А. Руденко переконаний, що таке ставлення державних чиновників до євангельських християн-баптистів було обумовлено паралельним існуванням громад ВРЄХБ і Ради Церков та потенційною можливістю розвитку подій з сценарієм 1960-х років у випадках сильного тиску [8, с. 353-354].

Взагалі, 1970-80-ті роки стали періодом поступового зростання євангельської Церкви. Збільшилася кількість молоді, в переважній більшості із сімей віруючих. Хоч траплялися випадки, коли до Бога зверталися з-поза релігійного середовища. На позитивних прикладах громад Ради Церков і як відродження давньої баптистської традиції з'явилися молодіжні об'єднання із визначеною програмою дій. Під впливом непереможного духу християн внутрішньо церковна практика очищалася від командно-адміністративних нашарувань. У свою чергу, посилювався загальний культурний рівень віруючих, виросла їх духовна і соціальна активність. За свідченням А. Руденка, наприкінці 80-х років ХХ ст. загальна кількість євангельських християн-баптистів у СРСР нараховувала близько 300 тисяч дорослих вірних. Серед них молодь до 30 років складала, за деякими оцінками, від 15% до 30 %. Середній вік віруючих мав стійку тенденцію до зниження; досить великий відсоток жінок – приблизно 2/3 чисельності громад. Якщо характеризувати соціальне положення євангельських християн-баптистів, то в переважній більшості це робітники різних професій, а серед жінок багато медичних сестер і службовців. Багато віруючих мали вищу освіту, переважно технічну, а деякі з них – і вчені ступені. Як визнавалося навіть в атеїстичній літературі, практично всі євангельські християни-баптисти були добросовісними працівниками [8, с. 355].

Таким чином, характеризуючи діяльність релігійних громад євангельських християн-баптистів у 60-80-х роках ХХ ст. ми прийшли до таких висновків. По-перше, після тимчасового періоду послаблення тиску тоталітарного режиму стосовно Церкви, на початку 60-х рр. ХХ ст. розпочався активний наступ на релігійні громади з метою, якщо не повністю їх ліквідувати, то хоча б повністю підпорядкувати їх своєму контролю. По-друге, якщо найвищі ієрархи ВРЄХБ скорилися, то найстійкіші й найпослідовніші члени конфесії, т.зв. «ініціативники», не скорилися і організували супротив злочинній владі. Хоча це протистояння коштувало їм сил, здоров'я, а деяким навіть і життя, своєю боротьбою вони відстояли своє право на Віру. По-третє, розкол в середовищі християн-баптистів, з одного боку ослабив їх, але з іншого, показав і довів комуністичним зверхникам, що віруючі люди (а не пристосованці-конформісти) не пошкоднують власного добробуту й життя заради вільної проповіді Слова Божого. По-четверте, супротив віруючих змусив тоталітарний режим послабити атеїстичний та адміністративно-наглядовий тиск і змиритися з існуванням релігійних громад євангельських християн-баптистів.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Underwood A.C. A History to English Baptiss / A.C. Underwood. – London, 1961.
2. 20 лет по пути возрождения. Слово на юбилей председателя Совета Церквей ЕХБ Г.К. Крючкова // По пути возрождения. – М., 1989.
3. Братський листок. – 1956 р. – № 9-10.
4. Братський листок. – 1976. – № 1.
5. Братський листок. – 1973. – № 5.
6. Бюлетень Совета родственников узников христиан-баптистов в СССР. – М., 1972.
7. Пузков П.Н. Баптизм. / П.Н. Пузков // Народы и религии мира. Энциклопедия. – М., 1999.
8. Руденко А.А. Евангельские христиане-баптисты и перестройка в СССР. / А.А. Руденко // На пути к свободе совести. – М., 1989.
9. Субтельний О. Україна. Історія / О. Субтельний. – К., 1993.
10. Шендеровский Л. Евангельские Христиане. Исторический очерк / Л. Шендеровский. – Торонто, 1980.
11. Юбилейское послание всем евангельским христианам-баптистам // По пути возрождения. Совет церквей ЕХБ. – 1989.

Высовень О. Проблема взаимоотношений Евангельской христиан-баптистской церкви с советским режимом (60-80-е гг. XX ст.).

В статье проанализированы взаимоотношения Евангельской христиан-баптистской церкви (ЕХБЦ) с советским режимом в период 60 - 80-х гг.

Ключевые слова: баптистские общины, Евангельские христиане-баптистская церковь (ЕХБЦ), христиане, вера.

Vysoven O. The problem of Relationship between Evangelical Christian Baptist Church and the Soviet regime (60-80-th years of XX century)

The article analyzed the relationship between the Evangelical Christian Baptist Church (YEHBTS) and the Soviet regime in the period 1960 - 80-th years.

Key words: Baptist communities, the Evangelical Christian Baptist Church (YEHBTS), Christians, faith.

Одержано 18.10.2012